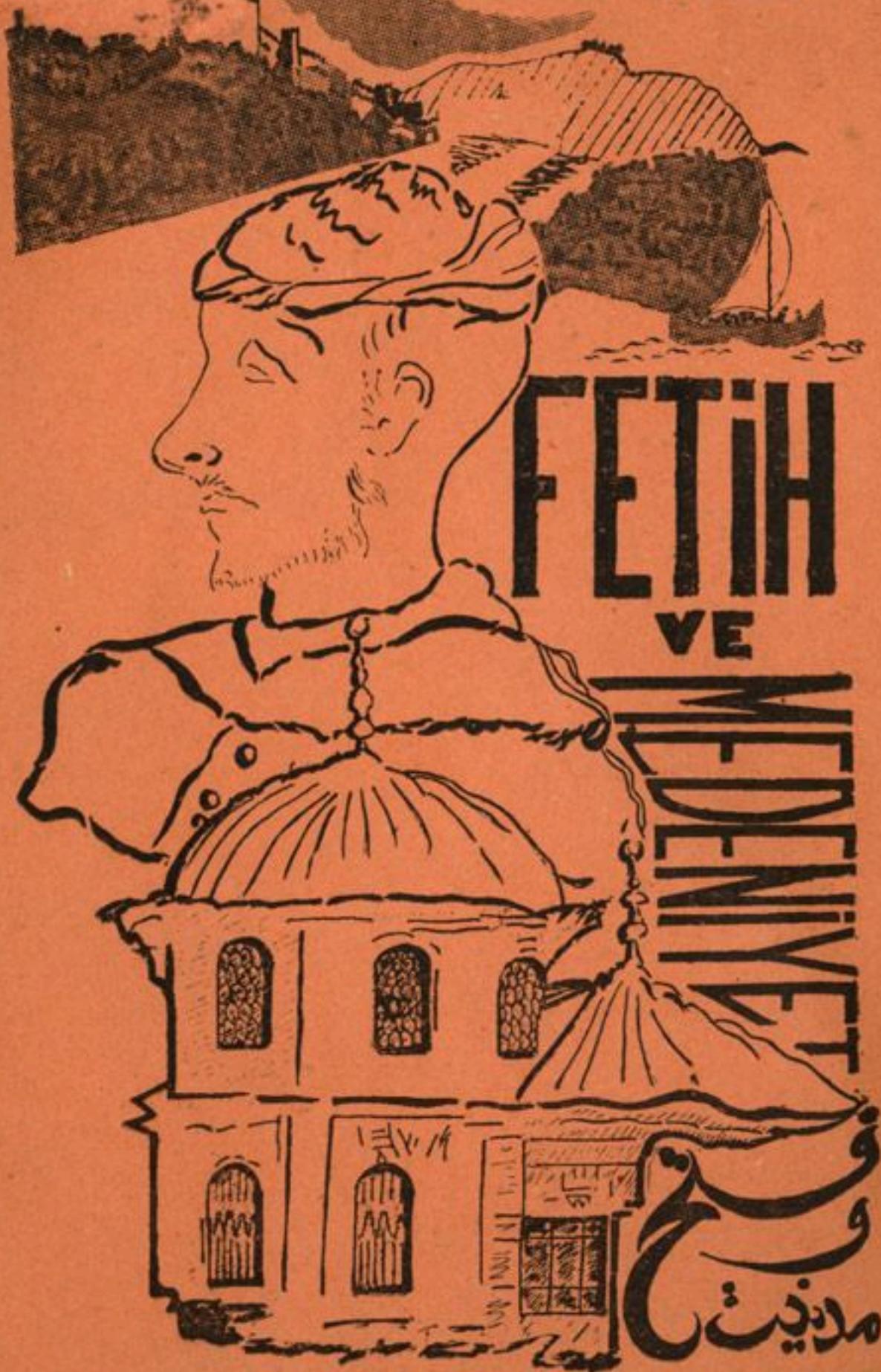

D. Hikmet Kivilcimli

FETİH VE

EDENİYET

مَدِينَةُ

Dr. Hikmet Kivilcimli
İzmir KütüphaneSİ

gF - 59674 57776

FETİH

VE

MEDENİYET

Bir tarih tezinin ışığı altında : İstanbulun Fethi

Cümle ehli âlemin mamûresin arzetseler

Ehli fakrin hissesine mülki istigna düşer - Avni -

(Bütün el âlemin iler tutar nesi var ortaya konsa

Mülksüzlerin payına düşen mülk : Kâinata metelik vermemektir

Fatih Mehmet)

TECELLİ MATBAASI

İSTANBUL

1 9 5 3

“ Hânei dil kim harâb olmuş sanurdum ben anı
Ol cefa miymarunun tarhi ile ma'mûr imiş ,,”

- Avni -

(Gönül evini ben yıkılmış sanırdım
Meğer o cefa mîmarının bezeyişle şenelmiş
Faih Mehmet)

“ Cevri dilber, ta'ni düşmen, sûzi firkat, za'fı dil ,,”
(Güzel üzer, düşman kınar, ayrılık yakar, gönül yufkadir)
“ Dürlü dürlü derd için halketmiş Allahım beni ,,”

- Avni -

I. — FTİH BİR MEMLEKETİN Mİ? İNSANLIĞIN Mİ?

İstanbulun fethini sırf bir müslümanlık ve hiristiyanoluk savaşına bağlamak, en az beş yüz yıl evelki kafa ile düşünmek olur.

İstanbulun fethi bir dinin öteki dine karşı zaferi değil, ilerlemenin gerilemeye karşı zaferidir. Din, kadim savaşlar için başta gelen bir bayraktır. Ama, sade bir bayrak... Bugün de bayrak, harbin sebebi değil, doğmuşen ülkelerin elle tutulur senbolüdür. Fetih savaşlarındaki dini esbabı mucibeler kimseyi aldatamaz. Din gayretleri, Tezatlı tarih hengâmelerini güden derin maddî kanuların satıhta yüzen senbolik ifadelerinden ibarettir.

Onun için, ancak medeniyet tarihinin bütünlüğünü kavramayanlar, İstanbulun fethini bir müslümanlık ve hiristiyanoluk çarşışması derecesinde küçültübilirler.

Gerçekte, İstanbulun fethi, herseyden evvel bir insanlık ve medeniyet hamlesidir. Arapçada “*Fetih*”, sözü güzel bir tesadüfle: “*Açmak*”, manâsına gelir. İstanbulun fethi de o zamanki insanlığı bir çıkmazdan kurtarmış, medeniyete yeni ufuklar açmıştır. İstanbulun fethi, tarih yolu üstüne kâbus gibi çökmüş bir cesedin (Bizans engelinin) kaldırılması, Bizans çöküntülerile tikanmış medeniyet yollarının, - Yalnız müslümanlara, Yalnız Türklerde değil, - Tek mil insanlığa yeniden açılmasıdır. Açılmış biraz açıklı mı olmuştur? Mümkün. Fakat o zaman ölüleri böyle kaldırmak âdetti.

Demek, İstanbulun fethi, yalnız Türklerin değil, bütün dünyanın kutluyabileceği, kutlamakta haklı, - hatta bir dereceye kadar, insan olarak, - Vazifeli sayılabilceği büyük *Tarihi inkılâplardan* biridir.

II. — FETİH ZORLA Mİ? GÖNÜLLE Mİ?

Bizzat İstanbulun fethine yakından bakalım. Orada Hıristiyan Müslüman bütün geniş halk yığınlarının, âdetâ farkına varmadan, hatta belki istemiyerek, elbirliği ettikleri görülür. Fetih açılmak manasına gelince : İstanbulun açılışı hem içерiden, hem dışarıdan olmuştur. İstanbulun kapıları, dışarıdan alelumum Türkler ve müslümanlar, içerdense hıristiyanlar ve museviler elile açılmıştır.

Bu hakikati bize en iyi anlatan Osmanlı vesikası, Fetva derecesinde yetkili bir hükümdür. Hicrî 945, Milâdî 1538 yılında, yani fetihten 75 yıl sonra, Kanûnî Süleyman zamanında ortaya nazik bir dava çıkıyor : İstanbul zorla mı alındı ? Barışla mı ?

Gerek islâm, gerekse alelumum göçebe geleneğinde : Bir şehir, ya zorla (An'veten) yahut barışla (Sulhen) ele geçirilir. (An'veten). yani zorla zaptedilen şehirde bütün başka din mensupları kılıçtan geçirilir veya köle gibi satılır ; Yabancı din mabetleri yok edilir. Halbuki fetihten sonraki İstanbulda Hıristiyanlarla Yahudiler tamamen hür yaşıyorlardı, kiliselerle havralar ayakta duruyordu. Neden İstanbuldaki gayri müslim mabetleri yıkılmıyor ? Neden müslüman olmayanlar köle edilmiyor ?

Kanûnî devrinde bu sualler zihinleri öylesine tutuşturmuştu, alevler meşihat saçagina kadar yükseltmiş : Ve bunun üzerine, Padişahların bile önünde eğildikleri fetva yoluna gidilmiş. İnkilâp müzesinin 88 numarasında ka-

yılı : * Kanunu mûteber derzamancı Süleyman „ elyazıması (Kaleme almış : Hicri 988, Milâdi 1580), Ebussuudun şu fetvasını tesbit ediyor :

*MESALI ŞETİY (AYRIŞIK MESELELER) : Merhum Sultan Mehmet Han Mahmiye'i İSTANBUL ve etrafındaki KARIYELERİ anaveten fetheylmıştır. ELCE VAP :

Marûf olan anaveten fetihdir. Ama, kenayisi kadime hali üzere ipka olunmak sulhen fethe delâlet eder. Senei Hams ve Erbain ve Tis'amie tarihinde bu husus teftiş olunmuştur. 110 yaşında bir kimesne ile 130 yaşında bir kimesne bulunup Yahudi ve Nesara taifesi elaltından Sultan Mehmet Han ile ittifak edip Tekfure Nusret itmiyicek olup Sultan Mehmet dahi anları sebyetmeyip malları üzerinde mukarrer idicek olup bu veçhile fetih oldu deyu müfettiş muhzirinde şehadet idüp bu şehadet ile kenayisi kadime hali üzere kalmıştır. Ketebahu Ebussuud „

Demek, İstanbul yanlış Müslümanın *zoru* ile değil, aynı zamanda Hristiyan halkın *gönlü* ile feth edilmiştir.

Filhakika, Fatih devrinin Türkleri, zamanımızın Atom bomabası kadar müthiş görünecek, yeni *teknik* keşiflerle İstanbul surları önüne gelmişlerdi. Macar mültecisi Ürben, o zamana kadar görülmedik topu dökmüştü. 60 öküzle ve iki bin insanla iki ayda Edirneden İstanbul'a gelen bu topun muhiti 9, kutru 3 kademdi, sesi 30 milden işitiliyordu. 1200 okka çeken granit güllesi bir mil uzağa düşüp, 6 kadem derinliğinde toprağa gömülüyordu.

Fakat, bazı mânidar noktaları unutmıyalım :

1 — Macar Ürben, ilkin Bizans hizmetinde idi. Osmanlılar, onu Bizanstan kendilerine çekmeyi bildiler. Çünkü, terakki beri taraftaydı. Bizans geriliğine batmıştı.

2 — “ Rumların da topları vardı. ” (Ahmet Refik :

“Bizans önünde Türkler, S. 402) Yalnız cephaneliklerde barut azdı, (keza); ve Bizans topları, kullanılması pek becerilemediği için, geri teperken kendi surlarına zarar veriyordu. Demek Bizansta eksik olan top değil, insan imanı idi.

3 – Nihayet, bütün dehşetine rağmen Ürbenin «*Şahî*» adlı topu, Bizansı fetheden şey olmadı. « Bir gün patladı. Mucidini de, zabitlerini de öldürdü ». (Ahmet Refik. Keza S. 402).

Osmanlılar, top tekniğinden başka, yaman bir ahşap kule de kullandılar. Lâkin, bir sabah, kulenin geçmesi için doldurmuş bulundukları hendeğin yeniden boşaltılmış olduğunu görünce şaşırıldılar. Gene Osmanlılar yeraltı yolları ile surların altından geçmeye çalıştilar. Lâkin bir Alman, Bizans tarafından dahi karşılık dehlizler açıp, Rum ateşiyle Türkleri karşılamayı akıl etti. Osmanlı donanması, Haliç zincirini kıramayınca, karadan Halice aştı. Lâkin, bu daha ziyade manevî tedhişe yaradı.

Bütün tarihî değişimelerde bu böyledir. İstanbul fethinde de yalnız başına teknik unsur, yetici bir kuvvet olamamıştı. Bütün mesele o tarihî savaşta, iki taraftan hangisinin insan gönüllerini kazandığına gelip dayandı. İnsan meslesinde Bizans yaya kalmıştı. İnsanı Türkler cezbediyordu. Bu cazibe elbet Bizans hükûmdarına karşı açıkça itiraf edilemezdi. Ancak, Ortaçağ yiğinlarına has bâtil itikatlar şeklinde belirtiler veriyordu. Muhasara günlerindeki Bizansın halk psikolojisini tarih şu satırlarla anlatır:

“Bazan ortaya bir takım şayıalar çıkıyor, gökten bir emir geldiği ve bu emirde Türklerin şehrre girmelerine mümânaat olunmaması, hattâ Jüstinyanus sütununa kadar bırakılması, orada bir melek zuhur ederek kendilerini perişan edeceği ağızdan ağıza geziyordu. Bu şayıalar

Bizansı müdafaa için silâha sarılmak istemiyenlenleri memnun ediyordu. (Ahmet Refik: *Bizans öünde Türkler* S. 398)

O zamanın insanı, iç güdülerine başka dil bulamıyordu. Bu hali sözde "Bizans ihaneti", ile izah etmek, büyük tarih olaylarını, küçük hilekârlıklara ırca etmekten farksızdır. İhanet, satıhta görülen şeydir. Asıl derin sebepler: Bizans içtimâî düzeninin halk için dayanılmaz hale gelmiş bulunmasında gizlenir. Ezilen Bizans halkı, Dini ayrı Osmanlı Türklerinde adalet ve insanî kudret sezmiştir. Bizans rejiminin baskısı, halk için dâfia rolü oynamış; Osmanlılığın getirdiği yeni düzen, bunalan halkı cazibe kuvveti gibi çekmiştir.

Ve birgün, en kiritik ânda, Bizanslı insan, şehir surlarının o aşılmaz kapılarından birini, görünmez ellerile, ansızın, Kostatinin arkasından Türklere açıvermiştir.

III — KADİM TOPRAK DAVASI

İstanbulun fethine, Müslüman olmayanlar neden traftardılar? Nasıl oldu da aynı İsa dinli Papanın Katolikligi bir türlü kaynaşamayan Bizans halkı, can düşmanı Müslümanlarla «*El altından ittifak*» ediverdi?

Bu tezatlı görülen hakikati, Hıristiyanların gûya şaşkınlığı ile yorulmamak, en hafif manasile şaşkınlığın tâ kendisi olur. Gerçek tarihte, şaşkınlıklar ve yanlışlıklar aramak ilim dışı bir kuruntudur. Tarihte en kör tesadüf saydığımız hâdiseler bile, son duruşmada, önüne geçilmez: "Tunç kanunlar", icabıdır. Bizans tezatlarının iç yüzünü idare eden kanunların başlıcaları, kadim çağların toprak meselesine dayanır.

Bizans 10 - 11 inci asırlar arasında en parlak devrini yaşadı. 11.inci asırla beraber derebeyleşmeye başladı.

Derebyleşme, köy topraklarının mütegallibe eline geçmesi demektir. Toprağı inhisarına alanlar, toprak vasıtası ile geçenlerin hayatı kadar, devlete de hükmüttüler. Derebyleşmenin ilk tepkisi, merkezi devletin can damarını tıkamak oluyorlardı.

“Arazinin kâmilen kilise” ve manastırlara geçmesi hazinenin varidatını azaltıyordu. Rahiplerin imtiyazı orduyu kuvvetsiz bir hale getiriyordu. ”

Bunun üzerine, bütün kadim İmparatorluklarda adeta “tekerrür” eden fâsit daire harekete geçti. Varidata susayan :

“İmparatorlar, ahalinin vergisini arttırmaya başladılar. Kilise ile bazı imtiyazlı sınıflar vergiden muaf oldukları için bütün yük köylü ile esnafa yükletildi.”

(SCH. DİEHL: “BYZANCE. Grandeur et Décadence”, ve St. Rumciman: “La Civilisation Byzantin”, eserlerinden hülâsa: S. B. Ül. 79, Temmuz 939, S. 410).

Derebyleşmenin yarattığı tezatlar, yalnız alt tabakkaları ezmekle kalmaz. Üst imtiyazlı zümrelerin dahi tepişmelerine yol açar. Derebeylerle merkezi Kral arasında çarışmalar alır yürürl

«Osmanlı İmparatorluğu kurulurken bu mücadele son safhasına varmış. Beyler lehine neticelenerek büyük bir kısım toprakların mülkiyeti ile birlikte, devlete ait nüfuz ve salâhiyetlerin de malikâne sahiplerinin ve kilselerin eline geçmesini mucip olmuştu. (Zahariae): Boissonadde’den nakil. Ö. B. Ül. 61, Mart 1938)

Osmanlı yıldızının parlaması böyle bir fırsat çağında başlar.

«Osman Bey zamanında Bizans İmparatoru, ikinci Andronikos’tu (1283 - 1338). Andronikos, sekizinci Mihail Paleologos’un oğlu idi. Zamanında Anadolu perişan bir halde idi. Babası Mihalın devrinde Anadolunun Vitinya

(Trabzon ve ilah) ve Firikya gibi dağlık yerler arazisi vergiden muafı. Buna mukabil onlar da yerli asker teşkil ederler, memleketin müdafasasına yardım ederlerdi.

"Mihail, hazinenin zaruretini görünce, kumandanların aylıklarını kaldırdığı gibi, onlardan fazla vergi de almayı başladı. Keza ahalinin de vergilerini arttırdı. O durecedeki, vilâyetler, artık hükûmete imdat şöyle dursun, kendilerini bile müdafaaadan aciz kaldılar." (Ahmet Refik: *Bizans karşısında Türkler*, İstanbul 1927, S. 22 - 23)

Yâni, Bitinya (Trabzon vs.) ve Firikya (Bursa İlâ Konya) Bizansın en hassas noktaları haline gelmişlerdi. Osmanlılar da, tam bu kaynaşma noktaları üzerine binmiş bulunuyordular.

Böylece, zamanın dünya medeniyetini temsil eden Bizans İmparatorluğu: Geniş halk yığınları için çekilmez işkence; üst tabakalar için de huzursuzluk kaynağı olmuştu. Bu şartlar altında, Osmanlı akınlarını yalnız tekfurlardan da Osmanlı hareketine katılmalar sıklaştı. İlk Osmanlı hamlelerinin siyasi akıl hocası ve dış işleri bakanı durumunda olan şahıs Köse Mihaldi. Rumeli fütühatında Evrenos beyler: Türk İlbleri (Şövalye-Gaziler) ile yanyana zafer'e koştular. İstanbul fethine mukaddeme olan Güzelce hisar'ı başta Zagnos Paşa kurdu. İstanbul muhasarasında Kayserin barış teklifine Vezir-i azam Halil Paşa taraftar iken, bu teklife karşı koyan, muhasaraya devam içinde Fatih'i ikna eden gene aynı Zagnos oldu.

Tarihte hep öyledir: Maddî sebepler bir defa yolun ana hatlarını çizdi mi, o yolda gereken mânevî unsurlar hemen baş gösterir. Netekim, sâbjektif olarak, ortada hâlâ bir hıristiyanlık ve müslümanlık gayreti vardı. Ama,

objektif durum, tarih sahnesinde rol oynayanların başı üstünden, insanlığın mukadderatını geliştirmekte Hıristiyanı Müslüman'a yardımcı ediveriyordu. Bunun en parlak misalini, Müslümanlara karşı Haçlı seferi için gelen Katalanların, sonra Bizansa hücum etmeleri verir.

Kendilerine "Magribî", dahi denilen katalanlar, Roje de Flor kumandasında, Bizans İmparatoru emrine girmişlerdi. Aydın, Menteşe, Saruhan, Karası ve Karaman oğullarına karşı zaferler kazandılar. Bu sefer Andronikos ürktü. Bulgarların Bizansa hücumlarını bahane ederek, Katalanları parçalamaya yeltendi.

"Katalanlar, İmparatorun maksadını anladılar. Türklerden aldıkları yerleri kâmilən tahrip ettiler. Ordularını parçalatmamak ve Bizansa erzak v. s. göndertmemek için Çanakkale Boğazını tuttular, Geliboluya yerleştiler. Daha sonra, Rumların hûd'alarından dilgir oldular. Onlarla karşı en müthiş muharebelerde bulundular. (A. R : Keza, S. 25)

Bizans, Katalanların reisi Rojeyi öldürdüğü vakit, Geliboluda yapılan toplantıda, Katalan reislerinden Beranje şöyle bağırdı :

"Anadoluyu silâhimizin kuvvetiyle Türklerin (Derebeyleşmiş Selçuk sultanatı artıklarının demek istiyor) zulmünden kurtarmaklılarımız bizim için ne derece ebedî bir şan ve şeref bahşedecek ve namımızı en uzak halefimizle kadar intikal ettirecek kadar bir hadisedir. Bunu bize bu mertebe narevâ muamelede bulunan rumların da hayretle takdir etmemeleri gayri kabildir. Bu hayınlar, şimdi muzaffer kollarımızın kuvvetini anlasınlar.)

Kızışma en çok Fatihin dedelerine yaradı. Osmanlı Türkleri :

"Katalanların Geliboluya yerleşmelerinden 1 sene

sonra Bizansa karşı yapılan muhacemlerden istifade etmeye başladilar. „ (A. R. : Keza, S. 26)

“ Türkler Katalanlarla beraber Marmara sahillerini kâmilen elde ettiler. Bu suretle, Tarakya, Anadoludan geçerek Türkler için büsbütün açıldı. „ (Keza S. 30)

IV. — TOPRAK DAVASININ HALLİ :

Müslüman, Hıristiyan herkesin Bizansı neden yıkmak istedigine şaret ettik. Nasıl oldu da, Bizans dâfia kuvvetinden kaçanlara, Osmanlılık cazibe teşkil etti? Bunu bir maddî, bir de manevî, iki cepheden gözümüzün önüne getirebiliriz.

Osmanlılığın, Hıristiyan halk yığınlarına hoş gelmesi, herseyden evvel Bizansta kör düğüm olmuş toprak münasebetlerini kesip atıvermesinden ileri gelir. Osmanlılar, Bizans münasebetlerini yıkmakla kalmazlar. Onun yerine temiz göçebe ruhunu kaybetmemiş yepyeni bir toprak düzeni de kurarlar. Bu yenilik *Dırlık düzeni* dir.

Teferruata giremiyeceğiz. Yalnız, Dırlık düzeninin Osmanlıyla beraber başladığını, daha doğrusu, Osmanlılığın temeli olduğunu hatırlatalım. İlk Türkçede *Kanun* demek, Miyrî toprak demektir. Toprak kanunları 1302 lerde başlar. Osman (llb, şövalye) gaazinin İstiklâl yılı ise, 1300 dür. (“Kavaaniyni Kadiyemi Osmaniye, El yazması, İnkılâp Müzesi, No : 133)

Kanuna göre, Osmanlı bir yeri zaptetti mi, orada önce “*Tahrîr*” (İstatistik) yapar. Sonra, Miyrî toprağı çifteçiler arasında “*Taksim*” eder. “*Çift*, sözü : Her yıl ekilen ve mahsul veren iki öküzlük arazi demektir. Reayâye bedava verilen toprak miktarı, umumiyetle birer “*Bütün çift*” tir. Bütün çift, toprağın verimlilik derecesine göre 70 ile 150 dönüm arasındadır. Onun için,

topraklar, Hâssa, Evsat, Edna diye üç dereceye ayrılır:
Toprağın çeşidi : Hâssa yer Evsat yer Edna yer
Toprağın dönümü: 70 80 100 136 - 150
Beher çiftin ne yaman bir müsavatçılığın hüküm
sürdüğünne dikkat edilsin: Toprağın verimi arttıkça,
dönümü azalıyor ve bütün çiftçiler hemen hemen mut
laka aynı mahsulü alıyorlar. Böylece Osmanlılar fark
iradi meselesini haletmişlerdir.

Miyri topraklardan alınan vergi "arzin tahammülüne
göre": İlk zamanlar $\frac{1}{8}$ i geçmeyen Öşür (Haracı mu
kaseme) ile, iki ilâ beş dönüme bir akça düşen çift
akçası (Haracı Muvazzafa) dır. Çift akçası, askerlik yap-
mayan reyadan alınır. Ve toprağın kalitesine göre
yilda 25 - 40 akçeyi bulur.

Sonradan, Osmauli toprakları da, Bizans usulü dere-
beyleşince vergilerin nisbeti ve çeşitleri boyuna artıyor.
Fakat, ilk zamanlar bütün vergiler bunlardan ibaretti.
Toprak bire beş, on mahsul verirken köylüler sekizde
bir aynî vergi verince, Tekfur çapuluna alışmış Bizans
köylüsü için bu, nimet sayılırdı. Çift akçesi de dönüm
başına bugünkü para ile 4 - 5 kuruş tutarıudadır. İkinci
Cihan harbinden evvel kiraç toprağın dönümünden
40 - 50 kuruş arazi vergisi alındığında göre, zamanımızla
mnkayese bile mümkün değildir.

Osmanlı toprağında birinci insan: Çiftçi ise, ikinci
insan: Eşkinci veya *dirlikçi* adını alan sipahidir. *Dirlik*
tâbiri, Karolenjiyen Fransasındaki *benefice*'in tam kar-
şılığıdır. Dirlikçi, kendi maaşını çiftçilerin vergilerinden
topluyıp çıkarır. Dirlikçiye (*sahibi arz*) adı da verilir.
ama,其实 o, toprağın hiçbir şeysine sahip değildir.
Miyri toprağın *tasarrufu*: Doğrudan doğruya köylünün
dür. Miyri toprağın *Mülkiyeti* ise hiç kimsenin değil,
Beytümali, yani tekmil Müslümanlar topluluğunundur.

Miryi toprak Padişahın dahi mülkü degildir. Kim çi-
şusa onun tasarrufuna girer.

O halde, dırlikçilerin rolleri nedir? Bir kelime ile
toprağın işletilmesini ve ásayışını gözlemektir. Bir çift
«Münhal» oldu mu, onu boş bırakmayıp ehlîne, «Tapu»,
hakki olarak vermek dırlikçinin iktisadi vazifesidir.
Çiftçilerin barış zamanı itten ugursuzdan, harp zamanı
daş istilâlardan korunmaları dırlikçinin siyasi vazifesidir.
Dırlikçi, kontrol ettiği toprakları bizzat işletemez ve key-
finin istediğiine de veremez.

Padişah'tan en ufak kale yamaklarına kadar bütün
tabakalar, miyri topraklar üzerinde sadece birer dır-
likcidirler. Padişah Sultanlara Jait Has dırlikler bir
yana bırakırsa, vezir ve beylerin 100 bin akçeden
fazla hasılât getiren hasları gibi, 20 ilâ 100 bin akça
arasındaki zeametler ve 3 ilâ 20 bin akçalık timarlarda
hep «Mansıpla kaim» dırler. Yani, dırlikçi vazife ba-
şında kaldıkça dırliğin gelirinden faydalananır. Yoksa, dır-
lik üzerinde herhangi bir mülkiyet iddiasında bulunamaz.
Alezâde kaydı hayatla tayin edilmiş bir memurdur.

Dırliklerin esası Timâr'a dayanır. Timarlû, daima
dırliğinin başında hazır bulunur. Timâr gelirinin hepsini
değil, ancak ilk 3000 akçasını «Kılıc'ı Timâr», adıyla
kendisine alıkor. Onun üstünde her 3000 akçaya mu-
kabil, sefere göndermek üzere bir cebelû, yani, mesleği
savaşçılık olan bir süvari yetiştirir. Dırlikçinin geçim
seyiyesi, hiç olmazsa kanuneu öteki muhariplerinkinden
farksızdır. Ve «Sefere sahibi Timâr bizzat gelmek ge-
rektir, (Asafname) el yazması. S. 15)

Görüyoruz. Çiftçiler arasında olduğu gibi, profes-
yonel muharipler arasında dahi mutlak eşitlik esas tu-
tulmuştur. Osmanlı Mirî toprakları, hemen hemen bütün
ülkeyi kapsayan en büyük arazi kütlesidir. Orada, çiftçi

ile dirlikçi, birbirini istismar eden iki sınıf olmaktan ziyade, biri toprakla, ötekisi harp ve âsayışla meşgul olan, içtimai iş bölümü şeklinde birbirini tamalıyan iki tabaka gibi görünürler. Bu durum, elbet kısa zamanda her türlü soysuzlaşmalara saptı. Çünkü, galınız dirlikçinin insaf ve namusuna havale edilmiştir. Fakat, ilk zamanların idealist ilbleri, Bizans zulmü önünde, çalışan Hıristiyan halk yığınlarına böyle bir toprak düzeni sunuyorlardı. Osmanlı'nın iktidara geçtiği yerde, hemen o gün, dirlik düzeninin bütün kanunları hayatı geçi-veriyordu.

Dirlikçilerin sayıları da, bugün inanamayacağımız kadar azdır. Hayrullah Efendi („*Devleti Osmaniye Tarihi*, C. 11, S. 211 - 214) Osmanlı Avrupasından 44 bin, Osmanlı Asyasından 91 bin “Timârlu Daimî Muahafiz askeri,” sayar. Dirlik başına dört asker çıksa, tekmil İmparatorluğun “Sahibi arz,”ları 30 bin kişiyi geçmemelidir. Bu günde ufacık Türkiyede memur sayısının 300 bini geçtiği düşünülsün; Osmanlılığın, Bizans yığınlarına harikulâda ucuz bir *devlet* şekli getirdiği anlaşıılır.

İste, dini ayrı Hıristiyan halka, Osmanlılığın en büyük cazıbesi, şüphesiz o müsavatçı ve adaletçi toprak düzeni ile, bu on kere daha ucuz *devlet* şeklidir.

V. — DEMOKRAT RUH KERAMETİ

Demek, Hıristiyan halkın Türklerle kucak açması veya tarafsız davranışsı, denize düşenin yılana sarılmasına benzemez. Belki, batan bir gemiden denize düşenin, sağlam bir gemiye sarılmasına benzer. Osmanlıların bir kalemdede, kitaba hacet kalmadan tatbik edivedikleri toprak düzeni bunu ispat eder.

Ancak şurasını unutmayıalı: Dırlik düzeni. Osmanlı İlbleri kadar şahsi masrafları kit ve dünya malına parbuç bırakmamış som idealist babayıgitlerin harcidir. Osman Gazi, daha oğlu Orhan İlbi Bursa fethine gonderirken, şu öğündü verdi:

“ - Ve bir kimseki sana Tanrı buyurmadığı sözü söyleye, sen anı kabul etme. Ve eğer bilmez isen, Tanrı ilmini bilene sor. Ve bir dahi sana muti olanları hoş tut.”

Bu ruhla yola çıkan Osmanlılar, İstanbuldan önce Bursayı: « *Baş yarılmadan ve kan dökülmeden* » ele geçirdiler. Fetihten sonra :

“ Orhan bey, Bursa halkına âdilane davrandı. Ehalden ne bir çöp aldı ne de kimseye aldırdı. Yalnız Tekfurun servetini gazilere üleştirdi. ”

Bizansın neden o kadar çabuk yıkıldığını merak edip soran Orhanmeye, Bursa Tekfurunun akıllı veziri su cevabı verdi :

“(Osmanlıların) devleti köylerimizi zaptetti. Size muti oldular ve bizi hiç anmazlar. Biri dahi, rahatlığı heves ettik. Biri dahi, bu kim, Tekfurumuz mal kodu faide vermedi. Anınçünkü mal vermiye nesne bulmadı..”

Yani, Tekfur denilen Bizans derebeyleri, şahsi servet yiğmak için halkı soyuyorlardı. O yüzden Osmanlıyı gören köylü, yeni düzeni hemen benimsedi ve hıristiyan Bizansı bir daha ağızına almadı.

Servet delisi Tekfurlara karşı, Türk İlblerinin ne olduğunu en iyi gösteren misal, Osman Gazinin öldüğü gün bıraktığı servettir. Bu mirası tarih şöyle sıralıyor :

Bir sarıklık bez (Denizli bezinden iç tarafı amameli)

Bir Yancuk (ata mahsus zırh)

1 kılıç, 1 tirkeş, 1 mızrak

1 tuzluk, 1 kaşıklık, 1 çift çizme.

Kırmızı sancaklar (Alaşehirde dokunmuş).
Bir kaç Köheylân, bir kaç çift hayvani, bir kaç ya-
bani kısrak.

Ve üç sürü koyun.

İşte âli Osman sultanatı kurucusunun bütün dünya
mâlı ! Kayıhan oymağının ihtimal altaylarpan getirdiği
uç koyun sürüsü bir tarafa bırakılırsa, Osmanlı İmpa-
ratorluğunun atası, bütün manasile : *Tiggü teber Şahı
merdan* dedikleri bir zügürt şövalye (İlb) dir.

Halkın haklı olarak aziz evliyalar mertebesine çi-
kardığı bu ilk Türk İlbleri, harpte kazandıkları gani-
metleri " nefsi nefislerine ", hasretmek küçüklüğünne
düşmediler. Başka nice adsız yeğitlerin kanlarıyle kaza-
nılmış değerleri, sırf yurd imarında harcamayı bildiler.
İmaretler, hamamlar, kervansaraylar, çeşmeler, bedes-
tenlerle ortalığı doldurdular. Fethettikleri yerleri mamu-
reye çevirdiler,

" Dö La Brekier'e göre : Bursa, Türklerin elinde bu
lunan şehirlerin en güzel ve ticaret noktai nazarından
en mühimmi idi. Şehir gayet vaasıdi. Şehrin üç dört
imaretinde her zaman et, ekmek, çorba dağıtıldı. Bur-
sanın bedestenleri elmas, inci, pamuklu ve daha sair
emtia ile dolu idi. Buralarda erkek kadın alış veriş
ederlerdi Hıristiyan kadınları kapalı geziyorlardı. Çar-
du. " (A. R. : Aynı eser, S. 308)

Gazi Murad II. Edirnede iken :

" Anadoludaki Kudafe neslinden olan rumlar elinden
alıp, ande bulduğu hazaîn ve defaini üç şerefeli camie
sarfetmiştir. " (Evliya Çelebi, c. 3, S. 434) 361
Gene Edirnenin Ergene civarı için, Aşık Beşe tarihi
şöyle yazar.

" Yeri ormanlıktı ve çamur ve haramilerin yatağı

idi. Hiçbir vakit yok idi ki haramî adam alımıya idi. Sultan Murat Han hazineler hacetti. Ol ormanları kırdı. Pâk ettirdi. Köprüünün iki başın mamur şehir edip imaret Cuma mescidi etti. Hamam ve pazarlar yaptı ve ol vakıtkim imaretin kapısı açıldı, Sultan Murat ülemayı ve fukarayı kendisi aldı. Ol imarete vardi. Bir nice gün atâlar etti. Akça ve flöriler ülestirdi. Ol taam piştiği vakit mübarek elile ülestirdi ve çrağın kendi uyardı. Yapan mimarlara hil'atler giydirdi Çiftlik yerleri olan şehrin halkını cümle avarızdan muaf ve müsellem kıldı., (Âşık Beşezade tarihi, S: 116, A. R. 831)

Adı halk dilinde sadece "Koca Murat Gaazi" idi. Varını yoğunu halk hizmetinde harcadıktan sonra, ülema ve fukaraya son akçesini dağıtan, imaret ocağını ağızıyla üfleyip, yemeği halka eliyle dağıtan: Padişah! İşte Osmanlı erlerinin asırları aşan güçlerinin sırrı.

Yalnız Padişah mı öyleydi? Hayır: Bütün halk. "1432 ve 1433 senelerinde Kudüsten Fransaya karadan dönüş," eserini yazan, Burgonya Dükası İyi Filip'in baş mirahoru Bertrandon dö la Brükiyer, yeni kurulan Osmanlı ölkesini baştanbaşa dolaşıp geçmişti. Gördüklerini şöyle yazdı:

"Türkler yorgunluğa ve zahmetli hayatı katlanırlar. Fakat şen ve coşkun adamlardır. Dillerinden hiç türkü düşmez. Onun için, Türklerle yaşamak istiyenler öyle kederli, hülyalı olmamalı, daima güler yüzlü olmalıdır. Bundan başka temiz yürekli ve merhametli insanlardır. Çok defa gördüm. Biz yemek yerken, yanlarından bir fakir geçse, onu derhal bizimle beraber yemeğe çağrıyorlar. Biz ise bunu asla yapmayız., (A. R. Aynı eser, S. 527)

İnsan bugünüyü iri yarı demokrasi lâkırdılarına, bu tarihî hakikatler arasından bakınca, elinde olmıyarak diyor ki: Demokrasiyi biz kaybetmişiz. Batılılar bulmuş,

Şimdi, hayatı kaybettığımızı kitapta araştırmakla ömür törpülüyoruz. Çünkü demokrasi, ilk Osmalılarda süslü bir lâf değil, basitçe yaşanan bir hayatı. Netekim, onun içindir ki, Türklerden sonra Bizansı da gören aynı Frenk mirahorunun şu sözlerine inanmak mümkün oluyor.

“Bizanslılar, Türk kıyafetinde gördükleri insanı feykalâde sayıyorlardı. Frenklere karşı ise büyük bir advetleri vardı.” (*Deniz aşırı seyahat*, S. 105)

Bizans halkı (Resmî makamlar falan değil: Halk!) *Hiristiyân Frengi*: Düşman ve *Müslüman* Türkü saygı değer dost biliyor. İstanbulun fethine kapı açan halk psikolojisi bunndan başka türlü olabilir miydi? Süleyman Çelebinin babası:

“Keramet gösterip halka, suya seccade salmışsun,

“Yakasın Rumelinin desti takva ile almışsun! „

derken, bunn murat ediyordu ve yerden göge kadar haklı değil miydi?

Fütuhat, harp gücünden ziyade bu “*Keramet*”, in eseri olacaktı.

VI. — HALKLA BERABER: MEDENİYET KURTARICILIĞI

Fatih Mehmet II. Fatih olabilmek için ve olmadan önce, halka inmeği, ve Bizansta hüküm süren derebeyliğin Osmanlı ölkelerindeki sizıntılarını yok etmeyi bildi. Yani, Fetih hiçbir zaman yalnız bir *Dis hadise* olarak meydana gelemez idi. Fetihi, önce içерide yapmak, Osmanlı bünyesinde Bizans taklidi derebeyleşme temallerini temizlemek icap etti. Fatih bu icabı, adeta iç güdüsü ile sezdi ve yerine getirdi. Ancak ondan sonra, Bizansa, (gerek toprak düzeni, gerekse ruh bakımından üstünlüğünü kendi bünyesinde gerçekleştirdikten sonra)

Hıristiyam, Müslümanı etrafında tophiyarak, Bizansı temizliyebildi.

Bunu bize en iyi anlatan eser, bir Osmanlı Rum mebusu tarafından Türkçeye çevrilen ve fetih zamanının bir Rum müverrihi tarafından kaleme alınan *Kritovulso*'un "Tarihi Sultan Mehmet Han Sani" adlı kitabıdır. Bu kitaba göre, Fatih, Bizansa hücum etmeden evvel iki tedbir aldı:

I — Osmanlılıkta derebeyleşme istidallarını yok etti : "Ahalinin şikayetî vâki olan vü'lât ve hükkâmı azletti.,, Bu gün bile «şikâyet» in ne yaman iş olduğu göz önüne getirilsin. Bizans çağında, Osmanlı'nın ahaliden bizzat Padişah elile şikayet toplayabilmesi; ve sonra, doğrudan doğruya halkın şikayetî üzerine Beyleri ve Kadıları azletmesi ibret alınacak örenklerdendir.

II — Torak düzenindeki aksaklıkları giderdi : Zaten derebey unsurların temizlenmesi demek, toprak üzerindeki dirlik düzeninin saf Osmanlı şekline ırcaı demekti. Fatih: "Muhsil ve hâcipleri korkutarak ifayı vazifeye sevketti. Münhal vukuunda, namuslu ve emniyelti ve kifayetli memurlar tayin etti. Bu sayede varidatı devlet müddeti kalile zarfında tezayüt etmiştir.,, (Kritovulos : Sultan Mehmet Han Sani)

Yapılan reformlar sayesinde, hem ücťe biri derebeyleşmiş unsurlar elinde ziyan olan toprak gelirleri, merkezî devlet eline geçti; hem de halk yiğinlarının Osmanlı idaresine karşı olan itimatları sağlandı.

O düzenle yola çıkan Fatih, bütün Anadolu, Adalar ve Balkanlar gibi, bizzat İstanbulda yaşayan insanlarla dahi işbirliği yapmaya imkân buldu. Mevcut zulüm sistemi demek olan Bizans rejimine karşı, Bizansın kökü olan eski Roma İmparatorluğu artıklarına karşı, her dinden halkla adeta bir nevi kadîm çağ tek cephesi kurmayı bildi.

Bu tek cephenin temeli: "Italyan," lara karşı, yerli "Rum" larla ittifaka dayanır. Osmanlıların evvel ezel kendilerini "Rumi," saydıkları hatırlıyalım. Fatihin de, belki realist ve neticeli taktiklerinden birisi bu oldu: İstanbulu dumurlaştıran Şarktaki ecnebi nüfuzuna karşı, yerli halkın haklı tepkisini mükemmel kullanıdı. Bizansa karşı kurduğu "Güzelce Hisar," (Rumelihisarını) yaparak, Bizans Kayserlerinin itirazlarını (hattâ hûcum tırırken, Venediklilere, Cenevizlilere karşı bu hisarın heveslerini) lüzumlu olduğu cevabıyle bastırdı.

1500 okka bakır ve kalayla yerinde döktürülen, o zamana kadar görülmedik "silâh," lar icadedildi. Bu toplar "ot," yani «Güherçile, kükürt, kömür ve haşış gibi hâr ve yâbis mevaddan mürekkep bir ruh» (Kritovulos, keza. S. 53) ile dolduruldu. Bir taraftan ağır zırhlı gemiler, diğer taraftan: "Otuz ve elli kürekle hareket eden serîsusseyir süfünü hafiyfe" (Kritovulos : Keza, S. 43) yaptırıldı. Bütün yeni harp teknigi, hep o (Hristiyan-Müslüman ayırdı yapılmaksızın meydana getirilen): Bizansa karşı tek cephe ittifakı ile mümkün oldu. Bizans kâbusundan bıkmış usanmış olan Ada, Balkan kavimleri, her türlü yaratıcı dehâlarını, henüz "Gaazi" (İlb) geleneğini kaybetmemiş bulunan Osmanlıların emrine vermişlerdi. Gemiler Rumun toplar Macarın hüneri idi.

Eski Doğu-Batı ziddiyeti, yalnız satıhta görülen: Ortodoks-Katolik adlı dînî horoz dövüşü değildi. Bu uzlaşmaz mezhep kavgalarının altında, Roma ile İstanbul'un derin iktisadî ve siyasi menfaat ve hegemonya ayrılıkları gizli idi. Batıdan gelmiş müstevliler, eski medeniyetler mirasçısı bulunan yerli halkı hoşnutsuzlaştı. «*Italianlar ve hasseten venedikliler*» e karşı, manliya sığınıyorlardı. Bunun başka bir misalini, Mora ile Adaların zaptı hadiseleri verir:

“Zaten Ada ahalisi : Hükümeti Osmaniye tarafından bir tecavüz vukuunda İtalyanların kendilerine muavenet edemeyeceklerini bildiklerinden, anları istiskal ile, kendilerinden, kurtulmak ve hükümeti Osmaniye iltihak etmek isterlerdi .” (Kritovulos : Keza, S. 103)

Aynı müellifin bizzat kendisi bile, Limni adasında, yerli halkla anlaşarak, 45 İtalyanı teşyi ettikten sonra, Adayı Osmanlılara teslim ettiğini anlatır. Neden ? Çünkü, Batılı müstevliler, hulûl politikası, üst tabakaları satın alma yolları ile bir kere yerleştikten sonra, memleketin can damarlarını elde ediyorlar, yerli halkın elinden ekmeğini alıyorlardı. O sırada Bizans İmparatorları da, Boğazlara oturmuş devasâ bir hasta ahtapotu andırıyordu. Ahtapotun muazzam kırtasiyeci ve militarist kollarının bütün hismı, yalnız kendi ahalisini sık boğaz etmeye yarıyordu ki bu da onu ecnebi tesirinde zebün bir bekçi köpeği durumuna düşürmekten öteye geçirmiyordu. Öte yanda :

“ İtalyanlar ve hasseten Venedikliler, aralarında zuhur eden münazzat yüzünden bu havaliye sarkıntılık edip gemileri Şark sularına doğru cereyan ve Akdeniz boğazlarını sed ile, mileli sairenin sefaininin mürürünü medeniyorlar idi. ” (Kritovulos : Keza S. 24)

Görülüyor ki, bu vaziyet karşısında Osmanlılar, yalnız yeni ve daha adaleti bir içtimaî düzen getiren *Tarihi inkilâpçılar* gibi değil, aynı zamanda, yerli halk yığınlarının insanî ve tabir caizse *Millî kurtuluşlarını* sahîyan kurtarıcılar gibi hareket etmek durumunda idiler. Fatihlerin o zamanki kafalarından nelerin geçtiğine değil, neleri yaptıklarına bakalım. Fatihin bayrağı üzerinde yazılışı görünmeyen şiar; ilkin : *İtalyanlara karşı gemicik,* sonra : *Bizzat İtalyayı fethetmek* oldu. Bu âdetâ, Roma'nın Batıdan Doğuya yapmış olduğu bin yıllık tearruzuna cevap olarak, Doğanın Batıya taze Türk kuvvetlerile açtığı mukabil taarruz idi.

O zamana kadar Balkanları ve Yakın Doğu'yu haraca bağlamış olan İtalyan kent (site) lerine karşı, en başta Rumlar gelmek üzere, herkes, - ihtimal ticarette rakip olmadıkları ve herhalde ticaret yollarını açlıklar için - Osmanlılara kucak açıyor, kolaylık gösteriyordu.

“Gayet güzel ve emin limanlara malik olan Mora kıtası, Italyaya sefer vukuunda kuvveti berriye ve merkezi hareket olabileceğinden, kitai mezkürenin zaptı için sefer icrasına karar verildi.” (Kritovulos : Keza 116) Bu seferlerde Fatihin hangi ruhla hareket ettiği, kendisine atfedilen şu nutuktan okunabilir:

“Kayser el'an kemini intizada, ahzüsâre fırsat kol. lamaktadır. Ceddîm Sultan Beyazıt merhum zamanında, Rum Kayseri dış denizden (Atlantikten) ve iç denizden (Akdenizden) nice akvamı ve Garbî Fransada Kelte ve Keltevires (Celtibros) tavaifini ve Rayn nehri tarafından Cermenleri ve Ulah Krallarını aleyhimize tahrik ve teşvik asakırı vefirelerini Tunada gemilerle tesvik etmedi mi?”, (Kritovulos : Kez. S. 30) “Bir müddet sonra, Rum Kayseri, Mogol (Skit) cinsinden Timuru Bağdattan kalılarak üzerimize musallat eylesdi..” Kritovulos : Kez S. 31)

Lâkin, Fatihin aklından geçenler her ne olursa olsun, tarihen yaptığı iş: Bizans idaresine karşı ve Bizansa rağmen, insanlığın Bizans zamanında atmış olduğu ileri adımı geri aldırmamak, binnetice bizzat Bizansın geliştiği medeniyet kazançlarını müdafaa etmektir. Bu nutku ile Fatih, o zamanki en ileri medeniyet dünyasını, Yakın Doğu'yu ve Balkanları, gerek Şarktan gelen Mongollara, gerek Garpten gelen Kelt ve Cermen Derebeylerine karşı, Osmanlı ile işbirliğine çağrıyor gibidir. Çünkü, Osmanlılık, bir taraftan çürümüş Bizans idaresi yerine göçebe demokrasisinden kalma taze içtimâî teşkilâtçılığı ve âdil, müsavatçı iktisadî toprak üzenini ortaya atar. Öbür taraftan, yok olma tehlükесine düşmüş

medeniyeti, hem iktisadi ticari anarşiden, hem yıkıcı Mogol ve Cermen istilâsından kurtarmiya girişir.

İstanbulun Türklerle geçisi, Osmanlılığın gelgeç “*Tavâifülmülük*,” lükten kurtulup, sürekli bir İmparatorluk halinde kuruluşu, bu içtimai ve siyasi şartlar içinde oldu. Bu şartlar altında, Fatihin *Objektif* rolü, yerli kahramanlık ve medenî kurtarıcılık, *Tarihi* inkılâpcılık sayılır.

VII. — CİHAN TİCARETİNİN AÇILIŞI

İstanbulun fethi, Boğazların “İtalyanlardan,” ve has-saten Venedikliler, den kurtarılması, Boğazlar üzerine tıkalıcı ve fonksiyonsuz bir ağırlık gibi çökmüş bulunan Bizans derebeyliğinin kaldırılması demektir. Bu sayede, Boğazlar, Uzak ve Yakındoğu ile Tuna ve Akdeniz ticaretine engelsiz ve şartsız kayıtsız - hattâ sonraları kapitülasyonlar şekline soysuzlaşacak derecede- serbestlikle açıldı. Yani, İstanbulun fetihî, cihan ticareti için bütün mantıkî neticelerini verdi.

Filhakika, İstanbul bir kilitti. Onu, - paslanmaktan kurtarmak için - Osmanlı anahtarı açtı. Ve açar açmaz da, Osmanlıya bütün cihan ticaretinin kapıları ardına kadar dayandı. Bir darbede, Tuna ile Fırat Dicle arasında uzanan destanlaşmış yüce bezirgân ülkesi, Osmanlıının avucu içine girip, nisbi âsayışine kavuştu. Ada Rumları, kendiliklerinden Osmalıyı çağrırdılar.

Trabzon: “İkliminde her türlü mahsulât ve nebatat mebzulen yettiği gibi, Eremenistan ve Asur ve buna mücavir kitaların merkezi ithalât ve ihracatı olmak hasebile ezmenei kadimede pek ziyade servet ve kuvvet kazanmış ve yalnız akvamı mücavire nezdinde ldegil, akvamı baide nezdinde bile namdar olnuştı., İstanbul İmparatorluğunun devamı müddetince Rumlar Kara-

deniz Boğazına da hâkim olduklarından, Osmalı donanmasının Boğazı geçmesi ve Karadenize çıkması mümkün değildi. Bu sebebe mebni Trabzon hükümeti, dâhil mücadelâtın devamına rağmen yine mevcudiyetini muhafaza edebiliyordu.

«Fakat, Kostantinin üfülü Şarkta siyasati umumiyyeyi değiştirmiş ve İstanbul Boğazı Osmanlıların eline geçtiği halde Karadeniz sahillerine giden yollar dahi açılmış olduğundan, Trabzon, Asyayı Suğra üzerindeki öteki memleketler gibi, Osmanlı hükümetine baş eğmeye başladı.» (Kritovulos: Kez. S. 145 - 146)

«Sinop: Karadeniz sahilinde pek güzel ve pek zengin bir şehirdir. Zira idaresinde geniş ve mahsuldar bir kîta bulunduğu gibi, komşu havalının küçük Asyanın Cenup kısımlarının iskelesi ve ithalât, ihracat merkezi olmak hasebi de bir ticaret benderidir. Ondan maada, arazi-sinin ve denizin bahsettiği pek faydalı ve pek bol mahsuller dahi, bu memleket için başka bir zenginlik, başka bir meziyettir. Bu mahsullerden en mühimmi, Sinop havalısında pek bol olan ve burada imal olunduktan sonra Asya ve Aurupa kıtalarına ihraç edilen Bakır madeni teşkil eder ki, bu sayede memleket pek ziyade zenginlik elde etiştir.» «Kürtlerin ve Acemlerin Şahı olan Uzun Hasanın bu şehrin fethine pek ziyade arzuves olduğu nezdi şehriyaride meczum bulunduğundan...» (Krito. S. 149)

Böyelece, umumivetle İslâm Hıristiyan, hususile Selçuk - Bizans ziddiyetinin - bir santeze varammiyan uzun kavgalarla parçaladığı Doğu ile Batı arasındaki ırmağının Anadoln köprüsü, Osmanlı eliyle yeniden kurulmuş ve seyrüsefere açılmış bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğunun ikinci, yani İmparatorluk olarak kuruşuluna: İstanbulun fethi bir senboldür. Bu

senbolün ifade ettiği asıl mana: Cihan ticaretine yol açmak ve yol yapmaktadır. Yol, yanı bezirgân münasebetlerinin kan damarı, can damarı: Osmanlı fütûhatının, tarihte hem sebebi, hem neticesidir. Bütün kadim akınlar gibi, Osmanlı hamlesi de *Yolculuğunu* (hem yola gitmek, hem yol yapmak mânalarında yolculuğunu) gayet açık, maddî, hattâ sinik bir bezirgân iç güdüsü ile yapar. Adeta tekmil Osmanlı düşüncesi, hep seyahat ve ticaret edenlere kolaylık göstermekle hülâsa olunur.

Meselâ, İstanbul ele geçince, büyük imar işlerine girişildi. Bu gerçi, kısmen yeni ihtiyaçları gidermek için zâruriydi. Fakat asıl maksat: «Seyrû seyahat edenlere bâisi emniyet olmadığından, (İstanbulun) iskânı ahali suretile *temdini* ve âsayışının temini, (Kritovulos: Keza. S. 113) idi. Bunu Bizanslı bir Rum müverrih, günü güne yazdığı için, doğru olarak kabul etmemek elden gelmez. Demek İstanbul, cihan ticaret ve medeniyetinin merkezi rolüne, Osmanlı fethi ile yeniden katlıyordu. Bir zaman: «Bütün yollar Roma'ya gider,» deniliyordu. Fetihen sonra: *Bütün yollar İstanbul'a gider*, olacaktı. Ve öyle oldu.

Sırbisan: Bir taraftan Avrupa ve tekmil Batı ticaretinin büyük can damarı olan Tuna yalılarına, öbür taraftan zengin altın ve gümüş kaynaklarına hâkimdi. Osmanlılar o ticâri stratejik noktalarla, külliyyetli mikarda altın ve gümüş ocaklarını havi Növohrodo'yu tuttular. Geri kalan yerleri Krala bırakıverip döndüler.

«Athyra ve Region Haliçlerindeki mürürü zamanla çürümüş köprülerin seri tamir ve termimine ve İstanbul'a müntehi olan yollar pek harap olduğundan bunların da tanzimi ile kaldırım inşaasına berren seyahat eyliyelerin meksü âramı için câbeca hanlar ve konaklar teşisine hasrı ihtimam eylediler.» (Kritovulos : Keza. S. 112)

Fatih, Arnavutlukta dahi: Boğazları zapt ve bura

dan girip çıkacak eşhasa (tabiî bilhassa bezirgânlarâ) Arnavutlar tarafından taarruz edilmemesi için, mezkür boğazlara külliyetli muhafiz asker vazetti. „ (Kritovulos : S. 183)

Osmanlı ordusu, ordu değil, harikulâde keskin bezirgân dişli bir yol tesviye cihazı, kadim zamanın muazzam canlı Büldozer'i idi sanki :

“ Ordunun ağırlığı meyanına makineler, inşaate mahsus aletler ve dülger edevatı vesair inşa maddeleri ve bir hayli demir ve bakır bulunmakta idi. Ve bir hayli dülger ustası dahi birlikte götürülmekte idi. „ Kritovulos : Keza S. 183)

Fatih : “ Badehu, piyade asakirinin bir kısmını ağaçlarla örtülü ve sarp ve geçilmez mahallerin tesviyesile, süvari ve piyade askerlerinin ve mekkarilerin ve araba vesair yol hayvanlarının kolayca sevkü imrarına müsait bir hale ifrağına memur etti. „ (Keza, S. 184).

Elhasıl, ordu bahane idi. Yapılan yoldan, ordu yüz yılda kaç defa geçecek idi ?.. Asıl ordunun arkasında, geceli gündüzlu, o yolu tepip işletecek olan kervan ve bezirgân kümeleri heyecanla bekleyiyorlardı. Bir vakit, Cevdet paşadan Abdurrahman Şerefin tahrif ederek aldığı fikirleri büsbütün soysuzlaştıran bazı günlük siyasetçiler, Yavuzun Şarka, Kanunînin Garbe kaçtığını göya « *Tenkit* » etmekten hoşlanmışlardı. Tarihçilerle politikacıların yanıldıkları noktalar : Bir taraftan coğrafî ekonominin determinizmi, diğer taraftan Osmanlılığın medeniyet tarihindeki öz rolüdür. Bu rol, her şeyden önce : *Doğu ile Batı arasındaki geleneksel ticaret yollarını temizleyip muhafaza etmekten* ibaretti. Osmanlı kuruluşunun Fetihle gerçekleşen bütün sırrı : Bir yanda kadim Hint ve Uzakdoğu bezirgân yollarını korumak, öte yanda Kara ve Akdenizlerle Tuna boylarını İtalyan Cermen inhisarından temizlemekti.

O zamanın şartları içinde bu iş, Cihan ticaretinin anahtarlarını emniyet ve ásayiše kavuşturmak, bir kelimé ile *Cihan medeniyetini müdafaa etmekti.*

VIII. — BATI MEDENİYETİNİN DOĞUŞU

Osmanlılık ve İstanbulun fethi, yalnız kadim büyük medeniyet yollarını açıp, insanlığın eski kazançlarını geliştirmekle kalmadı. Belki, üzerinde ne Doğu, ne Batı ilminin hâla bir türlü duramadığı bambaşka ve inkâr edilmez bir netice daha verdi : *Batı medeniyetinin doğuşu :*

Bu iddia, hislere değil olaylara uygundur.

Avrupada, bugünkü Batı medeniyetinin doğuşu tohumlarına : "Rönesans", (Diriliş) adı verilir. Avrupada rönesans, dikkat edilirse görülür ki : Bir tek değil, ikitidir; ve her iki rönesans da bizim : "Bin bir kocadan arta kalan biyvei bâkir", İstanbulumuzla sıkı sıkıya bağlıdır. Mübaleğa mı ?

Hayır. Rönesansla *dirilen* şey : Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinin, - daha ziyade göze batan, - kültüründür. Hakikatte o, "kültür", dirilişi, ticarî münasebetlerin canlanışına tabidir. Fakat, zamane meşrebine uyup, sade kültürden bahsedelim. Ortaçağda, gerek Roma, gerekse Yunan kadim medeniyetlerinin tekmil kültürlerinin zübdesi, kültür yekunu, - tabir caizse, - kültür komprimesi, o vakitki İstanbul surları içinde mahpus, Bizans mozaikleri gibi minyatürleşmiş, müstehaseleşmişti.

Doğu Roma İmparatorluğu; dili Lâtin, ruhu Yunan olup, bütün fazilet ve reziletlere bir araya gelmiş iki Akdeniz medeniyetinin tam bir *grekoromen* halası idi. İstanbul, tâ beşinci asırdan beri barbarlara karşı yük selittiği kalın surlardan müteşekkil, o nüfuz edilmez taş kabuğu içinde, hemen bütün eski Yunan ve Roma mâ-

neviyatının üsaresini kıskanç bir esatırı hayvan gibi her şeyden ve herkesten saklıyordu. Esk Akdeniz - ve do-
layisile de en eski yakın doğu ve doğu, - medeniyetle-
rinin, elhasıl, o zamana deðin gelmiş geçmiş tek mil me-
deniyetin ölmek rûhî kazançlarını insanlığa yaymak için,
bu zavallı hayvanın inci saklıyan midye kabuðunu del-
mek; Bizansın küflenmiş tunç zırhını kırmak, hattâ, - za-
manın kaçınılmaz hayat ve cemiyet kanunlarına göre,
kanını akitip, eczasını tohum gibi dünyaya saçmak lâ-
zımdı ..

Ve öyle oldu. Çünkü Ortaçaðda, kapalı kutuların
hep kanlı vasıtalarla açılması adet, yahut zaretti.
Darbeler önce Batı Hıristiyanlarından, sonra Doğu Müs-
lumanlarından geldi.

Avrupa Rönesansının *birinci* hamlesi : Haçılılar se-
ferinde Hıristiyan barbarlar tarafından İstanbul'un birinci
açılışı ile oldu. Bu ilk Rönesans gelgeç kaldı. Yalnız
birkaç İtalyan tüccar kentine inhisar etti. Belde Röne-
sansları Cenova, Venedik sınırlarını güç aştı. Çünkü,
Bizans kökten tasfiye edilmemiş, üstün körü *barbar*
aşısına tâbi tutulmuştu.

İkinci Rönesans : Osmanlıların İstanbul fetihleri ile
baþladı. Ve Osmanlı İmparatorluğu ölçüsünde geniş,
tamamen cezî bir tasfiye olduğu için, Bizanstan kopan
tohumlar, birkaç kente veya bir memlekete inhisar et
medi. Hemen, bütün Batı Avrupayı kapladı. O sayede,
samancı alevi gibi gelip geçmedi. Modern Avrupa tari-
hinin ve Batı medeniyetinin gelişme başlangıcı oldu.
İkinci ve asıl büyük ve sürekli Rönesansın Osmanlılıkla
ilgisini maddî ve manevî bakımından sadece hatırlatıverelim.

1 — M A D D E T E N : Fatih, İstanbul'un fethi üze-
rine, asırdide kervan yollarından karaların birliğini
kurduktan sonra, adeta otomatikman, denizlerin birli-
ğini de ele almak zorunda kaldı :

“ Bahren hâkim bir devletin, donanmları sayesinde deniz hâkimiyetini elde ederek Akdeniz adalarını nüfuzları altına ithal *Asya* ve *Avrupa* kıtalarındaki Osmanlı kıyılarına zarar iras eyledikleri nezdi şehriyâride meczum ve müşahet bir keyfiyet bulunmağla, Padişah hazretleri, cesim bir donanma teşkil ederek, deniz hâkimiyetini cihangir eline almak ve İtalyan Venediklilerin kuvvetlerini izale edip suiniyet ve maksatlarına son çekmek istiyordu.” (Kritovulos: Tarihi, keza)

Fatihin, beşüz yıl sonrası görmesi istenemezdi. O, tabîî zamanında, en yakın esbabı mucibelerle düşünüyor ve hareket ediyordu. Lâkin, hareketlerinden çıkan neticileri, hiç olmazsa beşüz yıl sonra bizim görmemiz kabil değil midir?

Osmanlılar, Akdenizi Batı bezigânlığına dar getirince, “İtalyan”, beldelerinin yıldızı söndü. Fakat, o yıldızlardan iç ve Kuzey Avrupaya sıçrıyan kivilcimler, oralarda taze insan malzemesine dayanarak ve “Estuaire,” tipinde, Atlantik meddûcezirleri ile genişlemiş, seyrüsefere müsait ırnak ağızları gibi coğrafî ekonomi imkânlarından faydalananarak, Akdenizdeki benzerlerinden daha gelişmiş istidatlı iktisadî ve ticâri ocaklar tutuşturdu. Avrupa ocakları, bu sefer, Akdenizden geç miyecek başka Hint yolları aramiya koyuldular. Bu zchuret ve imkânlar, Rönesanstan modern Batı medeniyetine sıçramada maddî atlama tahtası hizmetini gördü.

2 — MÂNEN: Bütün Akdeniz medeniyetlerinin son sıynağı ve zamane medeniyetinin yuvası olan İstanbulda, kabuğuna bûzûlmüş Bizans, karnında sakladığı manevî cevherlerden kendisi faydalananamıယacak kadar çökkündü. Bu cevherlerin, orada mahpus kaldıkça, âleme de bir hayırları dokunmuyordu. Tarihte ilerleyici rolünü kaybetmiş olan Bizans İmparatorluğunun grekoromen kültürünü, Osmanlı akını, adeta yuvasından ür-

küttü. "Ne yerim, ne yediririm," derece uyuklayan mütebahhir Bizans kültürü, İstanbulun fethi üzerine yatağından dışarıya uğradı. Türklerin hismünden kaçan Bizans dehrilerinin giderek Batı dünyasında şuraya, buraya, muhacir kuşlar gibi nasıl göçüklerini klâsik Batı tarihleri kâfi derece anlatırlar.

Bu nev'i şahsına münhasır «*Muhacereli Akvam*», Cengiz ve Timur akınları önünde Rum ölkесine sığınan meşhur Müslüman «*Horasan erleri*» nin göçlerini pek andırır. Horasan erleri Küçük Asyada nasıl Selçuk ve Osmanlı câmiaları gibi yeni yeni büyük gelişmelere kapı açtılarsa, hemen tipki öyle, koca Asyanın Anadolu'dan hayli büyük "Avrupa," isimli öteki yarımadasına göçen Bizans allâmeleri de, gittikleri yerde kültür meşalecisi oldular. Koltuklarında bütün eski Yunan edebiyat ve felsefe müecelletatı, Roma'nın hukuk kırkanbarı "*Corpus juris civilis*," leri bulunduğu halde diyar diyar Batıya açıldılar. Hıristiyanlığa iyice katılmış, ortaçağ mayalandışının son basamağına yükselsmiş, taze milletleşmiş Batı kavimlerine, kadim medeniyetlerin Bizansca kullanılamayan kültür hazinelerini getirdiler.

Birinci maddî zaruretle, ikinci mânevi tesirlerin neticeleri ne oldu?

Modern Avrupa medeniyetinin kuruluşunda, elle tutulur *Manevî üstyöpi* Rönesans kültürü ise, maddî temel, uzak dış ticarettir. Avrupada, büyük sermaye ilk defa uzak dış ticaret zaruretile kuruldu. Bu yeni kudretin, (Sermaye temerküzünün) getirdiği manevî açılış: Rönesans ve bilhassa ikinci Rönesans tarafından ifade edildi. Halbuki, uzak dış ticaretin zaruret haline gelmesi de, ikinci Rönesans kültürünün tohumları da, Osmanlı İmparatorluğunun (İkinci Osmanlı sultanatının) İstanbulu fethile yarattığı neticelerden doğmadır.

İstanbulun fethi, o zamanki cihan ticaretinin en katî düşüm noktasını çözmekle, yeni bir İmparatoruluk meydana getirerek *Müsbet* neticesini verdi. Fethin Menfi tesirleri ise, Batıda cihan ticaretine umulmadık ve beklenmedik yollar aranması ve bulunmasını zorurileştirdi. İstanbulun fethi Batı ticaretine hem en büyük darbeyi vurdu, hem en büyük inkişafı verdi.

1453 te İstanbul fethedildi. 1494 te Kolomb Amerikayı keşfetti. Batı bezirgânlığı Akdeniz hegemonyasını kaybetmeseydi, Okyanusu de nemeye kalkmazdı.

Sultanahmet 1 - 5 1: 53

GÜNÜN MESELELERİ No: II

MÜELLİFİN ÇIKACAK İLMİ ESERLERİNDEN:

TARİH VE İNKİLÂP

(Medeniyetlerin gidiş kanıtları)

TARİH VE ALLAH

(Bay Toynbee tarih ilmini altüst ediyor)

OSMANLI TARİHİNİN MADDESİ

(Büyük Toprak meselesi)

SIMAVNALI ŞEYH BEDREDDİN

(Torununun elyazmasına göre)

METAFİZİK SOSYOLOJİLER

(Bütün sosyoloji okullarının tenkidî etüdü)

DİYALETİK SOSYOLOGİ

METAFİZİK FELSEFELER

DİYALEKTİK FELSEFE

EKONOMİ POLİTİK

PSİKOLOJİ

(Psikanalizin tenkidî geliştirilmesi)